

Kérdőívvel

Minden büntetés-végrehajtási filozófiának, illetve végrehajtási rendszernek egyik alapvető döntési eleme, hogy a legsúlyosabb bűncselekményekért a leg-hosszabb időre elítélt fogvatartottakat hogyan helyezi el, számukra milyen „kezelési” koncepciót, végrehajtási rezsimet dolgoz ki, illetőleg működtet. Az elhelyezés történhet speciális, külön erre a célra épített és funkcionáló intézetben (centralizáció), illetve több kijelölt intézetben („szétszórás”) amelyek a speciális és sajátos feltételeknek megfelelnek. Mind a két elhelyezési formának sok és komoly előnye és hátránya sorolható fel, amelyek elméleti és gyakorlati érvekkel egyaránt igazolhatók. Ebből adódik, hogy az elhelyezési formához az egyes országok gyakorlati végrehajtási modelljei különbözően viszonyulnak.

A jelenlegi magyar rendszer — amely több évtizede működik — az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltknél a centrális eljárást követi, ugyanis valamennyi ilyen ítélettel rendelkező fogvatartottat egy intézetben — nevezetesen a Szegedi Fegyház és Börtönben — kell elhelyezni. A centralizáció azonban esetünkben a szétszórás elvével szoros kapcsolatban és egységben valósul meg. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az intézetben nemcsak az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélttek töltik büntetésüket, hiszen ez a sajátos csoport csak az itt élő összes fogvatartott 20%-át jelenti. Az életfogytosok nem elzárt külön körleteken, szektorokban vannak, hanem a többi elítélttel közös elhelyezésben. Közös végeznek munkát, közös programokon vesznek részt minden megkülönböztetés nélkül. Kötelezettségeik és jogaik fegyház fokozatuknak megfelelően érvényesülnek.

Ez annak az elgondolásnak a gyakorlati megvalósulása, amelyet vizsgálati hipotézisünkben az alábbiak szerint fogalmaztunk meg: *„Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélttek büntetés-végrehajtási szempontból nem jelentenek önálló, külön kategóriát, hanem csak a hosszú időre elítéltek egyik sajátos alcsoportját alkotják.”*

A fentiekből kiindulva vizsgáltuk az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélttek, illetve a kontrollcsoportba tartozók kapcsolatát hozzátartozóikkal, illetve az általuk megjelölt személyekkel, jutalmazási, fegyelmi helyzetüket, őrzési csoportba sorolásukat, részvételüket a szervezetszerű oktatásban, valamint munkavégzésüket, foglalkoztatásukat.

A témával foglalkozó szakemberek számára közzismert, hogy milyen kiemelkedő jelentősége van a szabadságvesztés-büntetés-töltő elítélt és a külvilág, elsősorban a közvetlen hozzátartozó közötti kapcsolatnak. A kapcsolat formája, intenzitása valamennyi fogvatartott számára, minden időpontban meghatározó jelentőségű, amely döntő kihatással van az adott személy beilleszkedésére, magatartására és munkájára, teljes élettevékenységére.

Kapcsolatok

Az elvégzett vizsgálatok azt mutatják, hogy *befogadáskor* minden formában (levél, látogatás, csomag) rendszeres a kapcsolata az életfogytosok 65%-ának, a kontrollcsoportba tartozók 72%-ának. A *leggyakoribb kapcsolattartók mindkét csoportnál a szülők* (életfogytosok 57,2%, kontrollcsoport 44,4%). Az *élettárs*, illetve *házastárs* kapcsolattartásánál már jelentős különbség van. Amíg az életfogytosok 23,3%-a, addig a kontrollcsoportba tartozók 39,5%-a tart velük kapcsolatot. Ez egyértelműen abból következik, hogy az életfogytosok nagyobb számban követnek el bűncselekményt házastársuk, illetve élettársuk sérelmére.

A befogadáskor az életfogytiglanra elítéltek 13,2%-ának, a kontrollcsoportba tartozók 7,4%-ának nincs semmilyen kapcsolata.

A kapcsolat alakulásának további vizsgálata az eltelt idő függvényében nem alapvető, de érdekes tendenciát mutat. Egy és három év között új kapcsolatok épülnek ki, az elítéltek mindent megtesznek, hogy valamilyen formában kötődjenek a külső környezethez. Ebben az időszakban a legalacsonyabb azoknak a száma (12%), akiknek semmilyen kapcsolattartásuk nincs.

Három és tíz év között a kapcsolatok romlása, felborulása mutatható ki. Nő a magáramaradottak száma, (3-5 év között 21,8%, illetőleg 5-10 év között 24,7%) s a meglévő kapcsolatok is rendszertelenebbé, személytelenebbé válnak. Amíg egy és három év között az életfogytos elítéltek 68%-át látogatják, addig ez az arány öt és tíz év között 44%-ra csökken.

A *szabadulást megelőzően* ismét a kapcsolatok erősödése mutatható ki. Az elítéltek minden lehetséges személlyel kapcsolatba lépnek, mindent megtesznek a meglévő kapcsolatok ápolásáért, erősítéséért. Ebben az időszakban csökken ismét azok aránya (16%), akik semmilyen formában sem kötődnek külső személyekhez. A meglévő kapcsolatok intenzitása eközben növekszik (a kapcsolattal rendelkezők 85%-ának minden formában rendezett a kapcsolata). Fontos, hogy a szabadulást megelőző két éven belül új formák nyílnak meg az elítéltek előtt. Lehetőség van *telefonbeszélgetések* folytatására, valamint *rövid tartamú eltávozásra*, amikor több napot családjával együtt tölthet az elítélt. Az új büntetés-végrehajtási szabályok lényeges előrelépést mutatnak. Megnyílt a *ki-maradás* lehetősége, a *látogatók intézeten kívüli fogadásának* esélye és lényegesen enyhültek a rövid tartamú eltávozás szabályai.

Individualizáció

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítéltek valamennyien a legsúlyosabb bűncselekmény, az emberölés minősített eseteit (gyilkosság) követték el. Elhelyezésüknél, foglalkoztatásuknál, kezelési programjuk összeállításánál ezt a tényt fokozottan kell figyelembe venni. Ez a tényező akkor is alapvető, ha jól tudjuk (és a gyakorlatban alkalmazzuk is), hogy a súlyos bűncselekményt elkövető ember automatikusan nem jelent veszélyes elítéltet is. Ezért esetükben

komoly jelentősége van az individualizáció elvének. Az *egyéniesítés* mellett a másik alapvető követelmény a *differenciálás*.

A *differenciálás* eszköz az egyéniesítéshez vezető úton, a hatásrendszer olyan megszervezését jelenti, amely az adott csoport számára legmegfelelőbb.

A magyar gyakorlatban már a Büntető törvénykönyv differenciál a végrehajtási fokozatok meghatározásánál. A végrehajtási szabályok további belső differenciálást írnak elő a gyakorlat során, amelyek kötelező érvényűek (felnőttek és fiatalok, nők és férfiak elkülönítése stb.). A differenciálás intézeti szintű megvalósítását a *befogadóbizottság* végzi. A valamennyi büntetés-végrehajtási szakterület vezető munkatársaiból álló ezen bizottság határozza meg az elítélt elhelyezését, munkahelyét, munkakörét, s dönt az őrzési fokozatba sorolásáról. Esetünkben az őrzési fokozat meghatározásának azért van jelentősége, mert ez alapvetően meghatározza az intézetben belüli mozgás lehetőségét, az egyes csoportok munkájában való részvételt, és alapja a munkahely kijelölésének is. Jelenleg az elítélteket négy őrzési csoportba lehet sorolni: *nem veszélyes (I), kevésbé veszélyes (II), veszélyes (III), különösen veszélyes (III. A. csoport)*.

Az őrzési csoportba soroláskor figyelembe kell venni azt, hogy az illetőt *milyen jogcímen tartják fogva, milyen jellegű cselekményt követett el, milyen körülmények között, megvizsgáljuk a szabadságvesztés fokozatát és tartamát, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, a fogvatartott előéletét, személyiségét, magatartását, kapcsolattartását, életkorát, egészségi állapotát, testi felépítését.*

Az őrzési csoportba sorolás nem végleges, a fogvatartott viselkedése, aktuális személyisége, az egyéb körülmények alapján bizottsági döntésre megváltoztatható. A legszigorúbb (III/A) csoportba soroltak minősítését kötelező érvényűen félévenként felül kell vizsgálni.

Az életfogytos csoport adatait vizsgálva szembetűnő, hogy a befogadás után a súlyosabb csoportba helyezés egy ideig folyamatosan emelkedett. Egy és három év között 45,2%, három és öt év között 47,6%-uk volt különösen veszélyes elítéltként nyilvántartva. Később ellentétes tendencia figyelhető meg, öt és tíz év között ugyanis 36,8%-uk, tíz és tizenöt év között 24,5%-uk, míg 15 év után csak 17%-uk tartozott a legveszélyesebb elítéltkategóriába. A különösen veszélyes kategórián belül vizsgáltuk a minősítés alapját is. A bizottság a rendelkezésre álló adatokból ugyanis megjelöli a minősítés alapját, amely lehet *önveszélyesség* (öngyilkosságot kísérelt meg vagy azt hangoztat), *agresszivitás* (a felügyeletre vagy társaira támadt, illetve ezzel fenyeget), *szökési szándék* (szökési kísérletet, előkészületet tett), végül *a fentiek kombinációja*.

A minősítések alapján a befogadásnál: *önveszélyesség* (28%), *agresszivitás* és *szökési szándék* egyaránt 36%-ban vehető számításba.

A későbbiek során az arányok folyamatosan kiegyenlítődnek, s az ötödik év után mindhárom minősítési ok teljesen azonos részt képvisel. Érdekes, hogy ez megvan a 15. év után is, így a különösen veszélyesek 1/3-a szökési szándék miatt van ebben a csoportban.

Együttműködési készség

A fogvatartottak beilleszkedésének, együttműködési készségének egyik mutatója jutalmazási, illetve fegyelmi helyzetük alakulása. A jutalmazási adatokat vizsgálva az életfogytos, illetőleg a kontrollcsoportba tartozók helyzete semmilyen eltérést, változatosságot nem mutat, szinte teljesen megegyező. Számszakilag sem mutathatók ki periódusok, különbségek. Általános tapasztalat, hogy a fogvatartottak 20–25%-a nem szerez, illetve nem kap, 30%-uk 1–2, 20%-uk 3–4, s csak a többi kap ennél több jutalmat évente.

Az elítéltek közül az életfogytosok természetesen a *büntetésük második felében* több jutalmat kapnak. Öt év után megfigyelhető, hogy lényegesen csökken azoknak az elítélteknek a száma, akik jutalmazásban nem részesülnek (15% 5 év után) s jelentősen nő azoknak a száma, akik 6-nál több jutalmat kapnak egy évben. Ennek oka, hogy folyamatosan egy munkahelyen dolgoznak, s így megismerik a munkafolyamatokat, bizonyos mértékig érdekük, hogy számukra megfelelő, kiszámítható viszonyok alakuljanak, s a jutalmak révén praktikus előnyökhöz jutnak. Ez azért is lényeges, mert külső támogatásra (pl. csomag) kevésbé számíthatnak.

A fegyelmi helyzet vizsgálata már értékelhető eredményeket is hozott. A befogadástól az első fokú ítéletig kimutatható különbség van, az életfogytosok 25%-a, míg a kontrollcsoportosok 13%-a követett el fegyelmi vétséget. Jellemző, hogy ezen belül a kontrollcsoport tagjai általában 1–2, az életfogytosok 1–3, de ennél több fegyelmi vétséget is elkövettek, s előfordul 8–9 fegyelemsértés is. Ez elsődlegesen a feszült idegállapottal, a hosszú büntetési időtől való félelemmel magyarázható. A szabadságvesztés további időszakában ez a különbség már nem mutatható ki sem az elkövetés gyakoriságában, sem pedig az elkövetési cselekmények súlyosságában. A tizedik börtönben töltött év után lényegesen csökken az elkövetők száma az életfogytosoknál (10 és 15 év között 32%-uk, 15 év után 25%-uk követ el fegyelmi vétséget), előfordul azonban szándékos szembehelyezkedés is, van aki 15–20 fegyelmi vétséget követ el közülük.

*

Tekintettel arra, hogy az életfogytosok körében végzett kutatásunk még a legelső fázisban van, a kapott adatok mélyebb elemzést igényelnek, az összefüggések jobb megismerését a továbbiakban elvégzendő interjúk, pszichológiai vizsgálatok teszik majd lehetővé.